

BORBA ZA HRVATSKO ŠKOLSTVO NA CRESKO-LOŠINJSKOM PODRUČJU OD 1870. DO 1918. GODINE

dr. sc. Smiljana ZRILIĆ

Sveučilište u Zadru, Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja

Dejan NEKIĆ

Osnovna škola Maria Martinolića, Mali Lošinj

Sažetak: U radu se donosi prikaz razvoja hrvatskog školstva na cresko-lošinjskom području od 1870. do 1918. godine. To vrijeme obilježeno je borbom za narodnu školu, a političke i školske vlasti onemogućivale su ili barem odgađale otvaranje škola na hrvatskom jeziku. Budući da je nemoguće navesti svaki slučaj borbe za narodnu školu posebno, jer o tome nema ni odgovarajućih podataka, na nekoliko će se najizrazitijih primjera prikazati kako se ta borba odvijala, na koje se i kakve teškoće nailazilo i kako su se postupno i mukotrpno ostvarivale želje, zahtjevi i potrebe stanovništva. Upravo tih nekoliko primjera s podacima i pojedinostima zorno će ilustrirati cjelokupnu tuđinsku, ali i narodnu školsku politiku, jer se ona na isti ili sličan način provodila na cijelom otočnom području.¹

Ključne riječi: hrvatsko školstvo, cresko-lošinjsko područje, borba za hrvatski jezik

UVOD

Razdoblje od 1870. godine do kraja Prvoga svjetskog rata bilo je ispunjeno stalnom borbom cresko-lošinjskog stanovništva za očuvanje hrvatskoga jezika u školama, ne bi li se sačuvala narodna samostojnost, koju su sve više ugrožavali, neki promišljeno, a mnogi i nesvjesno kao oruđe u tuđim rukama, provodeći odnarođivačku odgojnu politiku. Narodni otpor toj politici i borba za narodnu školu vodila se podjednako na cijelom otočju, u svim mjestima, jer je posvuda prevladavalo, bilo u potpunosti ili kao većinsko, hrvatsko pučanstvo.

Borba za narodnu školu u većini je slučajeva započinjala upućivanjem zahtjeva za otvorenjem hrvatskih škola i peticija političkim i školskim vlastima, prije

¹ Podaci potrebni za pisanje ovog rada prikupljeni su uglavnom iz arhivskih spisa mjesnih župnih crkava te časopisa toga vremena, koji se navode na kraju ovog rada.

svega Carsko-kraljevskom ministarstvu bogoštovlja i nastave u Beču i Carsko-kraljevskom zemaljskom vijeću za Istru u Trstu. Svoje zahtjeve narod je temeljio na članku 19. Osnovnog zakona od 21. prosinca 1867. i članku 6. Školskog zakona od 14. svibnja 1869. godine, koji izričito govore o poštovanju volje onih koji uzdržavaju školu nakon što ih vlasti saslušaju. U svakom zahtjevu posebno se isticalo da na to imaju pravo ne samo po zakonu, te načelima pravde i morala, nego i stoga što je to pučanstvo redovito plaćalo namete i školske pristojbe zemaljskoj zakladi za uzdržavanje škola. Međutim, njihove molbe godinama se nisu rješavale, odgovori nisu stizali, iako se stalno požurivalo vlasti i po nekoliko puta tražilo udovoljenje zahtjevima. Političke i školske vlasti pritom su postavljale brojne i neopravdane zapreke, ne bi li se ako ne onemogućilo onda barem odgodilo otvaranje ove ili one škole. Npr. nije bio rijedak slučaj da su prosvjetne vlasti vraćale mještanima molbe samo zato što su bile pisane hrvatskim jezikom, s napomenom da se molba vraća jer je pisana jezikom koji nije poznat dotičnom vijeću.

PRIMJERI BORBE ZA NARODNU ŠKOLU

Ilustrativan primjer o načinu provođenja protunarodne školske politike mogu pružiti neka veća mjesta na otoku Lošinju, ne računajući Mali i Veli Lošinj. To su Nerezine, Čunski, Susak, Unije i Ilovik. S obzirom na to da se upravo u Nerezinama posebno isticala borba za narodnu školu, i njezin će se tijek nešto opširnije razmotriti.

Nerezine na otoku Lošinju, u ono vrijeme s oko 1200 stanovnika (isključivo Hrvata), imale su burnu povijest u borbi za hrvatsku školu. U mjestu je već 1846. godine postojala škola s hrvatskim nastavnim jezikom, u kojoj se prema uputama biskupskog ordinarijata u Krku od 1849. godine mogao učiti i talijanski jezik kao jedan od predmeta. Međutim, 1869. godine, dakle u vrijeme donošenja školskoga zakona, na upit Zemaljskog odbora za Istru glede jezika u školi, općinsko zastupstvo u Osoru odlučilo se za talijanski jezik, s tim da se nastava na slavenskom (hrvatskom) treba posve napustiti. Budući da narod nije bio zadovoljan odlukom, Mjesno je školsko vijeće u Osoru 1880. godine većinom glasova zaključilo da se nastava u nerezinskoj školi mora prve tri godine održavati na hrvatskom jeziku, a talijanski će se učiti kao predmet. Zatim je Kotarsko školsko vijeće u Lošinju 1881. godine potvrdilo ove zaključke. Unatoč tomu, nastava se i dalje održavala na talijanskom jeziku, iako je Ministarstvo bogoštovlja i nastave u Beču 1884. godine odbilo molbu nerezinskih talijanaša, koju su potpisali mnogi koji na to nisu imali pravo, da se nastava održava na tom jeziku. Pošto se vidjelo da se hrvatski jezik ne može ukloniti, Kotarsko je školsko vijeće 1888. godine na prijedlog ministarstva zaključilo da se pučka škola u Nerezinama može ustrojiti s dva jezična odjeljenja, jednim s talijanskim nastavnim jezikom a drugim s hrvatskim,

prepuštajući roditeljima potpunu slobodu da odlučuju u koje će odjeljenje slati svoju djecu. Prema toj odluci, u hrvatskom odjeljenju trebao se učiti talijanski kao predmet, a u talijanskom hrvatski. Međutim, ta odluka o jeziku kao predmetu dosljedno se provodila u hrvatskom odjeljenju, ali ne i u talijanskom. Takvim rješenjem, kao i mnogim nedosljednostima u njegovoj primjeni, htio se postići isti cilj, samostalna pučka škola na talijanskom jeziku, te onemogućiti, raznim protuzakonskim postupcima, opstanak odjeljenja s hrvatskim nastavnim jezikom. Budući da se ta zamisao nije mogla ostvariti, Općinsko je zastupstvo u Osoru 1897. godine donijelo zaključak da se hrvatsko odjeljenje ukloni iz postojeće školske zgrade i da negdje drugdje nastavi s radom kao zasebna škola. Prvi učitelj te škole bio je Franjo Katarinić, koji je 7. listopada 1897. u novoosnovanoj školi započeo s nastavom na hrvatskom jeziku, nakon što se morao svladati niz teškoća i zapreka, osobito oko smještaja škole. Evo što o tomu kaže Katarinić (1955.) u jednom svojem prikazu povijesti te škole: „Talijanska škola bila je smještena u novosagrađenoj školskoj zgradi u udobnim svjetlim i zračnim prostorijama (...) dok je hrvatska škola bila smještena u privatnoj kući (...) zabačenoj na kraju mjesta (...) Prostorije u koje su smjestili našu školu nisu ni izdaleka odgovarale ni školskim ni higijenskim propisima. Soba u kojoj se imala održavati obuka bila je malena sa jednim prozorom, strop nizak, da bi ga osrednji čovjek mogao rukom dotaći, bez zahoda, vode u blizini, itd.“ Pa ipak, na osnovi žalbe roditelja i učenika, te zauzimanjem narodnih zastupnika u Carevinskom vijeću, škola je odlukom Ministarstva za bogoštovlje i nastavu sljedeće, 1898. godine ponovno vraćena u općinsku školsku zgradu u središtu mjesta. Tu je ona vrlo uspješno nastavila sa svojom odgojno-obrazovnom djelatnosti u nacionalnom duhu sve do završetka Prvog svjetskog rata, iako su joj narodni protivnici stalno činili brojne teškoće.

Na sličan način, iako s manje sukoba i proturječnosti, odvijala se borba za hrvatsku školu u **Čunskom, Susku, Unijama i Ploviku**. U svim tim mjestima živjelo je isključivo hrvatsko pučanstvo. Unatoč tomu, talijanske političke i školske vlasti uspijevale su brojnim podvalama izigravati školski zakon iz 1869. godine pa su u ovim čisto hrvatskim mjestima otvarale škole na talijanskom jeziku. Tim je povodom *Naša sloga* pisala da su „zaobilazeći zakonsku odrednicu o materinskom jeziku, Talijani jednim potezom pera ukinuli načelo u pogledu materinjeg kao nastavnog jezika i godine 1870. zamijenili ga - talijanskim“. Tako su hrvatske škole u ovim, kao i mnogim drugim mjestima postale talijanske. Ne mogavši zanemariti činjenicu da u ovim mjestima živi isključivo hrvatsko pučanstvo, uz talijanski su morali uvoditi i hrvatski jezik. Time su škole postale utrakvističke dvojezične ustanove. U prvom se razredu nastava održavala na hrvatskom jeziku, u drugom i trećem na hrvatskom i talijanskom, a u posljednja tri razreda samo na talijanskom nastavnim jeziku. Takvim jezičnim ustrojstvom htjelo se zaobilaznim putem hrvatsku djecu postupno talijanizirati. Međutim, te škole nisu

imale veliku društvenu i obrazovnu vrijednost, pa se postavljeni zadaci nisu nika-ko ostvarivali. O tim negativnim pojavama, kao posljedici protunarodne jezične politike, redovito se raspravljalo na sjednicama Pokrajinskoga školskog vijeća. Stoga je Vijeće, u nastojanju da se prilike poboljšaju, predložilo da se u školama Nerezine, Čunski, Unije i Susak umjesto dotadašnjega talijanskog nastavnog jezika uvede hrvatski. Međutim, to je ostao samo prijedlog. Nešto poslije o tomu piše *Naša sloga* (a odnosi se na školu u Susku): „(...) pri dvorazrednoj pučkoj mješovitoj školi dva su nastavna jezika - naime hrvatski i talijanski. Zbog toga kada djeca stupaju u viša odjeljenja tada zaostaju u naučavanju, jer su primorani učiti jezik njima skroz nepoznat i nerazumljiv. Zatim utrakvistički zahtjev pri školi na Susku uzrokom je da se za opetovane natječeaje nitko ne javlja, jer je teško naći učitelja sposobna za poučavanje u obiju jezicima (...) Po službenoj statistici od 31. prosinca 1890. godine stanovništvo ove varoši pripada samo jednoj narodnosti - hrvatskoj, pa je opravdana njegova želja, da im jezik u školi bude suglasan obćeovnom.“² Na isti se način rješavalo pitanje nastavnoga jezika i u drugim cresko-lošinjskim mjestima u kojima su postojale utrakvističke škole.

Ne mogavši prihvatiti ovaj zaobilazni i dobro smišljeni način otuđivanja hrvatske djece u školama, cresko-lošinjska mjesta s dvojezičnim školama tražila su putem molbi i peticija od političkih i školskih vlasti da se dvojezične ustanove preustroje u hrvatske škole, u kojima bi se talijanski učio kao predmet. S tim je zahtjevima *Naša sloga* redovito upoznavala hrvatsku javnost. Evo primjera iz Unija. U jednom članku Unijci navode uz ostalo i to da su „dne 27. svibnja 1898. učinili molbu na ministarstvo bogoštovlja i nastave, a dne 21. rujna 1898. na pokrajinsko školsko vijeće, da se unijsku pučku školu zakonom proglasi sa nastavnim jezikom hrvatskim, a talijanskim kao predmetom; opet mjeseca lipnja 1899. pospiešili smo na obe više oblasti, da se jednom rieše naše molbe, ali riešenja ne vidimo; stoga ovim putem prosimo naše zastupnike na carevinskom vijeću, da bi se oni popitali kod ministarstva bogoštovlja i nastave, zašto se naše molbe već jednom ne rieše. Malo iza toga učinili su i naši nazovi Istrijanci valjda po nalogu svojih gospodara iz Lošinja molbu, da budu u Unijah čisto talijanska škola. Ukoliko smo mogli doznati na toj molbi je mnogo potpisa neistinitih.“³

Na isti su način upućivali molbe za pohrvaćivanje utrakvističkih dvojezičnih škola i stanovnici drugih cresko-lošinjskih mjesta, ali im se u tomu kao ni Unijcima nije udovoljavalo. Međutim, u Čunskom se nisu mnogo obazirali na ovakvu protunarodnu školsku politiku nego je, prema pisanju *Narodne sloge*, svećenik koji je održavao nastavu, suprotno odluci Općine, poučavao djecu samo na hrvatskom jeziku.

² *Naša sloga*, broj 35, 30. kolovoza 1894.

³ *Naša sloga*, broj 5, 1. veljače 1900.

U **Cresu** se još 1880. godine učio u školi i vjeronauka na talijanskom jeziku, premda su četiri petine školske djece kod kuće govorile hrvatski. Godine 1882. neki su Cresani skupili potpise i posebnom predstavkom zamolili da se kod poučavanja vjeronauka odredi nastavni jezik sporazumno s biskupskim Ordinarijatom i da svi učenici i učenice uče hrvatski jezik barem po jedan sat svaki dan kao obvezni predmet, a zemljopis, povijest i prirodopis da uče na svojem materinskom jeziku. Međutim, škola je u Cresu ostala samo talijanska. Hrvatski se jezik nije učio. Zastupnik dr. Volarić o tomu je govorio u Istarskom saboru 1887. godine.

Godine 1902. roditelji iz Cresa poslali su Carsko-kraljevskom školskom vijeću molbu za otvaranje hrvatske škole, a tek tri godine nakon toga Školsko je vijeće poslalo u Cres komisiju da istraži jezično pitanje. Usprkos svim prijetnjama, 55 obitelji potpisalo je zahtjev za hrvatskom školom. Takvu su želju izrazili mnogi Cresani pred komisijom i početkom 1905. godine, ali je škola ostala i dalje samo talijanska. Zato se Vjekoslav Spinčić⁴ 12. svibnja 1905. obratio interpelacijom Ministarstvu za bogoštovlje i nastavu. Ako bi koje dijete donijelo u školu hrvatsku knjigu ili molitvenik, odmah bi mu to oduzeli, ukorili ga i prijavili kotarskom poglavarstvu.

Zanimljiv je način nametanja nastavnoga jezika u **Iloviku**, posve hrvatskome mjestu na istoimenom otoku nedaleko od Velog Lošinja. Iako je za nastavni jezik u školi bio predložen hrvatski, mještani su pod utjecajem i nagovorom velološinjskih talijanaša prihvatili talijanski jezik. Tim povodom mjesni župnik V. Sterk stavio je prigovor Općinskom poglavarstvu u Velom Lošinj. Poglavarstvo je odgovorilo da se mještani pretežito opredjeljuju za pomorstvo, a budući da se na trgovačkim i ratnim brodovima upotrebljava talijanski, potrebno je da djeca već u školi svladaju taj jezik. Župnik Sterk uzvratilo je kako je nemoguće da će djeca od šest i sedam godina imati više koristi od talijanskog kada je njihov materinski jezik hrvatski, što potvrđuje i propovijed u crkvi, koja se obavlja na hrvatskom jeziku kao i u Velom Lošinj. Međutim, politički zahtjevi velološinjskih talijanaških vlasti bili su jači od nacionalnih i moralnih razloga hrvatskog pučanstva.

⁴ Vjekoslav Spinčić (Spinčići kraj Kastva, 23. listopada 1848. – Sušak, 27. svibnja 1933.), hrvatski političar. Nakon studija teologije u Gorici i Trstu zaređen je 1872. za svećenika, a potom je studirao povijest i zemljopis u Pragu i Beču. Radio je kao nastavnik na Učiteljskoj školi u Kopru i školski nadzornik u kotarima Kopar i Volosko, a iz Učiteljske škole u Gorici otpušten je 1892. jer je na Gospodarskoj izložbi u Zagrebu izjavio da Istra pripada Hrvatskoj. Uz Matka Mandića i Matka Laginju, najistaknutiji je djelatnik drugog naraštaja preporoditelja među Hrvatima u Istri. Godine 1908. odbio je priznati sporazum Hrvatsko-slovenske narodne stranke s Talijanskom liberalnom strankom o uređenju političkih odnosa u Istri. Bio je dugogodišnji predsjednik prosvjetne Družbe sv. Ćirila i Metoda za Istru, a iz političkog se života povukao razočaran prepuštanjem Istre Italiji 1920. godine.

Na sličan način vodila se borba za hrvatske škole i u pojedinim mjestima otoka Cresa. Na to upućuju i brojni natpisi i članci u *Našoj slozi*. U jednom se navodi da su stanovnici mjesta Stivana i Martinšćice godinama molili da se otvori škola, jer su imali sve uvjete i dovoljno novaca iz bratovšćinskih zaklada za gradnju školske zgrade. Međutim, Općinsko poglavarstvo u Cresu te Kotarsko školsko vijeće i Zemaljski odbor pronalazili su brojne razloge da se tomu ne udovolji. Budući da se više nije moglo odugovlačiti, konačno je 1894. godine stigla posebna komisija na čelu s poslanikom Zemaljskog odbora da se uvjeri u opravdanost narodnih zahtjeva. Tom je prilikom *Naša sloga* pisala da „Zemaljsko školsko vijeće, kojemu je stalno bila poznata želja onih stanovnika, opravdana u zakonih, nije već valjda moglo nit smjelo čekati, da ne bude sukrivcem bezpravljia i bezakonja“.⁵

Da bi se tomu suprotstavilo, Poglavarstvo općine Osor podnosi 1896. godine izvještaj Pokrajinskom vijeću u kojem se žali na tzv. ilegalno uvođenje hrvatskoga jezika u škole. Posebno je, navodi se u izvještaju, to opasno za uspješan rad talijanskih škola (Osor – Nerezine), tim više što je jezik mjesta talijanski. Isto tako, Mjesno školsko vijeće žali se Pokrajinskom vijeću na odluku biskupa, koji je odredio da se vjeronauk u talijanskim školama poučava na hrvatskom jeziku. Zbog ove opće protunarodne djelatnosti Talijana i talijanaša moralo je proći gotovo pet godina da bi se udovoljilo zahtjevima ljudi. Kada je ipak 6. studenoga 1899. godine otvorena javna pučka učionica na hrvatskom jeziku u Stivanu, po odredbi vrhovnog sudišta u Beču, *Naša je sloga* pisala: „Mnogo je godina prošlo odkada oni kucahu na vrata oblasti, da im se dade škola. Mnoge je molbenice, po volji puka, učinio u tu svrhu vriedni župnik stivanjski g. Dinko Muškardin, da bude narodu ono, što ga po pravu i zakonu ide. Konačno su Stivanjani pregorjeli i trud i muku, te uz sve svoje siromaštvo doprinjeli gradnji škole i učiteljeva stana.“⁶

Zanimljiva je i povijest škole u **Orlecu**, malom mjestu osam kilometara udaljenom od Cresa, koju je posebno obradio vlč. Antun Turčić (1994.), župnik u Orlecu. Na osnovi povijesnog pregleda ove škole može se jasno sagledati i opća školska politika na cresko-lošinjskom području. Prema podacima iz arhivskih spisa mjesne župne crkve, u Orlecu je otvorena prva mala župna pomoćna učionica 19. listopada 1843. Nastavu je održavao mjesni župnik don Josip Talatin. Učionicu je pohađalo 36 učenika. Godine 1846. škola je imala dva razreda: I. niži razred (*I. Classe inferiore*) i I. viši razred (*I. Classe superiore*). Djecu je poučavao župnik don Frane Lukarić. Godinu dana poslije, 1847., u školi se otvara i drugi razred (*seconda Classe*). U tom razdoblju – pogotovo nešto poslije, za vrijeme Bachova apsolutizma – škola je morala djelovati prema zahtjevima protunarodne

⁵ *Naša sloga*, broj 38, 20. rujna 1894.

⁶ *Naša sloga*, broj 41, 25. studenog 1899.

odgojne politike koju su provodile tadašnje političke i školske vlasti. Na to upućuje i nastava osnovne škole. Obuhvaćala je talijanski i njemački jezik, hrvatski jezik, računovodstvo i vjeronauk, a nastava se održavala na talijanskom jeziku i s talijanskim knjigama i priručnicima. Međutim, do početka stoljeća škola nije radila redovito zbog brojnih teškoća – prostornih i materijalnih uvjeta, nebrige mjesnih i općinskih vlasti, nedovoljne upornosti mještana, ali i mjesnih župnika, koji su nerado prihvaćali rad u školi. Stoga se Kotarsko školsko vijeće iz Lošinja, pod pritiskom Vrhovnog sudišta u Beču, 17. lipnja 1900. obratilo Župnom uredu u Orlecu s molbom da se ponovno uspostavi pomoćna župna učionica, budući da se još ne može ustrojiti redovita pučka škola. U molbi se, uz ostalo, navodi i ovo: „Umoljava se zato taj velečasni ured, da izvoli dati pismenu izjavu, da li bi velečasni gospodin bio voljan preuzeti početkom školske godine 1901/1902. poučavanje kao pomoćni učitelj uz uvjete opstojeće za pomoćne škole i u ovom slučaju, da li bi bilo moguće dobiti prikladni lokal za školu? Moli se istodobno da naznačite broj djece, koji u budućoj školskoj godini bili bi u dobi od dovršenih 6 do 12 godina.“⁷ Tadašnji orlečki župnik don Dinko Marinculić prihvatio je prijedlog pod uvjetom da vlasti uredi prikladne prostorije za održavanje nastave. Kotarsko školsko vijeće nije odgovorilo niti je udovoljilo zahtjevima župnika. Godine 1902. župu u Orlecu preuzima mladi svećenik Mate Oršić iz Vrbnika. Prva mu je briga bila da, osim gospodarske i kulturne obnove mjesta, otvori školu, koju bi tada pohađalo 50 djece rođene od 1889. do 1897. godine. Budući da nije bilo prikladnog prostora, nastavu je na hrvatskom nastavnom jeziku održavao u crkvi. Iz godine u godinu bilo je sve više djece, pa je svećenik Oršić tražio da država izgradi novu školsku zgradu. Vlasti tomu nisu udovoljile. Ipak, nastojanjima i neumornim radom župnika Oršića i uz pomoć mještana, u Orlecu je izgrađena tada velebna školska zgrada s učiteljskim stanom i dvije prostrane i zračne prostorije koje su mogle primiti i do sto učenika. Gradnja je započeta 1911., a završena 1913. godine. Prilikom otvaranja škole i početka školske godine 1913./1914. župnik Oršić blagoslovio je zgradu 15. rujna 1913. Iste godine škola je postala pokrajinskom ustanovom za koju je država snosila materijalne troškove i plaćala učitelja. Prvi svjetovni učitelj u novootvorenoj školi bio je Petar Bogović iz Dubašnice na otoku Krku. On se predano prihvatio svojega teškog i odgovornog zadatka. Nastavu je izvodio na hrvatskom jeziku.

I mještani **Belog** na sjevernoj strani otoka Cresa poduzimali su slične aktivnosti u nastojanju da dobiju hrvatsku školu, ali s nešto drukčijim zahtjevima. Naime, u Belom je već od 1850. godine postojala hrvatska škola, koju je uzdržavala država i u kojoj su poučavali svjetovni učitelji. Međutim, u nastojanju da se onemoguću njezin rad, protunarodne su joj vlasti 1876. godine ukinule tadašnji status svjetovne škole i u skladu sa Zakonom iz 1869. godine proglasili su je po-

⁷ Arhivski spis broj 45, Župni ured Orlec.

moćnom školom, pa je u njoj nastavio poučavati mjesni kapelan. Stoga su, 1891. godine, Beljani zahtijevali da im se pomoćna škola ponovno preustroji u redovitu pokrajinsku školu, za koju su postojali svi uvjeti. Trebalo je samo zaposliti učitelja. Na sličan je način hrvatsko otočno pučanstvo postavljalo zahtjeve za hrvatskom školom i u drugim otočnim mjestima. Međutim, protuhrvatske talijanske političke i prosvjetne vlasti redovito su pronalazile brojne smicalice u tumačenju zakonskih odrednica i postavljale mnoge neopravdane teškoće i zapreke, kako bi se narodni zahtjevi, kojima se po zakonu moralo udovoljiti, osujetili ili odgodili. Uz hrvatske škole nastojali su otvarati i talijanska odjeljenja ili se u njima učio talijanski jezik kao predmet. Pa ipak, uza sva ta protunarodna nastojanja, na uporno traženje cresko-lošinjskog pučanstva i njegova svećenstva, a zatim i zbog žučnih rasprava koje su vodili istarski narodni zastupnici u pokrajinskom saboru u Poreču i bečkom parlamentu, ponajprije radi pučkog školstva, političke i prosvjetne vlasti bile su prisiljene udovoljavati narodnim zahtjevima i postupno otvarati hrvatske škole u pojedinim otočnim mjestima. Pritom su više nastojale zadovoljiti pojedine zakonske propise, a ne i stvarne potrebe ljudi. Zato su na cijelom otočju prevladavale jednorazredne i dvorazredne škole, kojima su redovito nedostajali uvjeti za uspješan rad.⁸ No, i to je bilo bolje nego ništa. Ipak su te škole tada izvršavale, može se reći, povijesnu nacionalnu i odgojnu misiju.

ŠKOLE NA CRESKO-LOŠINJSKOM PODRUČJU NAKON 1900. GODINE

Iako za cresko-lošinjsko područje nedostaju brojni podaci o školstvu jer su mnogi izvori uništeni, posebno za vrijeme fašističke okupacije, ipak za 1900. godinu postoji nekoliko općih podataka iz nekoliko izvora. U lošinjskom kotaru bile su 1900. godine ukupno 34 javne škole sa 65 razreda i dvije privatne škole: sedam muških, devet ženskih i 20 mješovitih škola. Prema nastavnom jeziku (*scuole con lingua d'insegnamento*), bilo je 10 talijanskih (osam javnih i dvije privatne) i 23 hrvatske, te još tri druge javne škole. U svim tim školama radilo je ukupno 96 učitelja i učiteljica u javnim i osam njih u privatnim školama (Cottone, 1983.). Talijanske škole po svojem ustrojstvu, materijalnoj osnovi, broju učitelja i drugim značajkama znatno su nadmašivale hrvatske jednorazrednice i dvorazrednice. Uza sve to, lošinjskim se i creskim talijanašima činilo da je to nedovoljno i da proces odnarođivanja i otuđivanja hrvatske djece putem škole, a na osnovi izigravanja zakona, ide suviše sporo. Zbog toga su oni, da bi taj proces ubrzali, krajem 1878. godine protegnuli djelovanje talijanskoga školskog društva

⁸ Jednorazredna je škola naziv za četverogodišnju osnovnu školu s jednim kombiniranim odjeljenjem u kojem su se nalazila sva četiri razreda i s kojima je radio jedan učitelj. Ako je škola imala dva ili više odjeljenja, bilo kombiniranih ili čistih, u kojima se nastava izvodila u dvije prostorije ili dva razreda, tada se ona nazivala dvorazrednicom i u njoj su nastavu održavala dva učitelja.

Legg Nazionale na Istru i cresko-lošinjsko područje. *Legg* se obično pomagala i subvencionirala iz Italije, prije svega od talijanske vlade, a zatim i mnogih udruženja i bogatijih pojedinaca. Zbog opasnosti koja je dolazila iz djelovanja ove organizacije i kako bi se ona umanjila, pristupilo se i s naše strane osnivanju sličnoga školskog društva sa zadatkom širenja školstva na nacionalnoj osnovi. Rezultati su se brzo pokazali. Već potkraj 1892. godine izvršena je priprema za osnivanje društva, a prema izvještaju *Naše sloge* od 6. travnja 1893. godine ono je utemeljeno pod nazivom *Društvo sv. Ćirila i Metoda za Istru*. Nakon njegove prve i glavne godišnje skupštine održane 4. travnja 1894. godine, društvo je djelovalo na širenju narodnoga školstva na hrvatskom jeziku i prema gospodarsko-društvenim potrebama ljudi na cijelom području pokrajine. Na poticaj *Naše sloge* i drugih listova u Hrvatskoj, novoustrojeno društvo dobivalo je veliku potporu i obilnu novčanu pomoć iz cijele Hrvatske. Samo od biskupa Strossmayera na samom je početku primilo 1000 forinti s popratnim pismom pohvale, odobravanja i želje za uspješnim djelovanjem. Potpora je stizala i od brojnih drugih darovatelja. O tomu Emin (1953.) piše: „I tako je to išlo iz dana u dan, iz bližih i udaljenijih strana. Prinosi, kad veći kad manji, ali gotovo svi popraćeni kojom toplom riječi bodrenja i utjehe. Lijepa zamisao o Društvi prihvaćena je posvuda sa zanosom, pa i u dalekom svijetu, među iseljenom braćom. Novine bez razlike na svoje stranačno opredjeljenje, pisale su o Društvi oduševljene članke i propagirale njezinu uzvišenu svrhu.“⁹ Već pri osnutku Društva je svojim najvažnijim zadatkom smatrala otvaranje hrvatske škole u mjestima Mali Lošinj i Cres, jer su u tim dvama glavnim otočnim mjestima Talijani imali nekoliko svojih škola, a nije bilo nijedne hrvatske. U njima su radile po dvije osnovne škole, muška i ženska, četverogodišnje u Cresu i šestogodišnje u Malom Lošinj. U pogledu smještaja, ustrojstva, opremljenosti i pedagoškog standarda nalazile su se na razini tadašnjega europskog modernog školstva. Pohađalo ih je ukupno oko 800 učenika i učenica. Budući da nije bilo nijedne hrvatske škole, djeca hrvatskih roditelja bila su prisiljena pohađati ove škole, u kojima su bila izložena drastičnom odnarođivanju. Međutim, nastojanje Društva da se u tim mjestima otvore hrvatske škole nailazilo je na mnoge zapreke. Iako se tomu odmah pristupilo, trebalo je gotovo deset godina upornih zahtjeva, natezanja i odugovlačenja do ostvarenja. Pritom su najveće neprilike stvarali protivnici hrvatske škole u općinskim vijećima i Pokrajinskom vijeću u Poreču. No, unatoč svemu, Društvo je svoje zamisli i planove ipak ostvarilo.

Prvu svoju školu otvorila je 25. siječnja 1904. godine u Malom Lošinj kao dvorazrednu ustanovu. Zbog priljeva velikog broja djece, više od 120, već sljedeće godine škola je proširena na trorazrednicu. U njoj je radilo troje učitelja: Josip A. Kraljić kao ravnatelj, učiteljice Katica Vuković i Barka Pfeffer, te vjeroučitelj

⁹ *Naša sloga*, broj 41, 10. srpnja 1900.

Pavao Sobalja. Učitelji god. 1906. u Puli osnivaju svoj časopis *Narodna prosvjeta*, koji je izlazio do Prvoga svjetskog rata, a 1912. jedna manja skupina počinje u Pazinu izdavati drugi časopis, *Hrvatsku školu*.

I u Cresu je 14. rujna 1907. godine Družba, nakon mnogih zahtjeva, zapreka i protivljenja tadašnjih talijanskih vlasti, otvorila školu. Budući da se već prve godine prijavilo 240 polaznika, škola je ustrojena kao četverorazredna ustanova s četiri učitelja. Evo samo jedne pojedinosti širokog prikaza što ga je donio riječki *Novi list* prilikom otvorenja škole: „Svanulo je lijepo jutro 14. rujna. Već su zarana školska djeca počela dolaziti pred školsku zgradu. Svi su bili okićeni trobojnicom; dječaci imali okićene s njome prsi, a djevojčice kosu. U osam i pol povelu su učitelji djecu u crkvu. Hoće li se pak iz naše zgrade s djecom u crkvu, valja proći preko glavnog trga. Tu je uvijek dosta ljudi bez posla, a najviše se tuda šeće creska vlastela. Kako im je moralo biti pri srcu, kada vidješe onako kršnu četvu od 230 dječaka i djevojčica okićenih trobojnicama, moralo bi ih se pitati.“¹⁰ Zatim je dana 26. prosinca 1906. otvoren jedan razred Družbine škole u Nerezinama, pokraj već prije otvorene pokrajinske hrvatske pučke škole. Tada je oba razreda pokrajinske i Družbine škole pohađalo preko stotinu djece, iako je u Nerezinama radila i trirazredna talijanska pučka škola. Sljedeće, 1907. godine Družba je otvorila dvorazrednu školu i zabavište u Velom Lošinju. Zbog velikog broja djece, škola je ubrzo prerasla u trirazrednu ustanovu. Nešto poslije, 1909. godine, Družba je otvorila i jednorazrednu školu u malom selu Ustrinama neda- leko od Osora. Dotada su ustrinska djeca pohađala oko šest kilometara udaljenu pučku školu u Stivanu, onoliko koliko su to mogućnosti dopuštale. Budući da su sve njezine škole na području Istre i otoka vrlo mnogo stajale, Družba je ulagala velike napore da prikupi dovoljno sredstava za njihovo uzdržavanje te za otvaranje novih škola. Da bi se olakšao taj teret, istarski narodni zastupnici stalno su tražili u zemaljskom saboru i bečkom parlamentu da te škole prijeđu pod državnu upravu i postanu pokrajinske državne škole. Međutim, talijanske vlasti u Poreču to nisu prihvaćale. Tek nakon duga i naporna traženja bečka je vlada pristala i obećala da će do 1916. godine sve Družbine škole u pokrajini prijeći pod pokrajinsku upravu.

Na osnovi ovoga, iako necjelovitog prikaza razvoja cresko-lošinjskoga školstva, vidi se da je narodna oporba protiv tuđinske školske politike, kao i stalna borba za izgradnju i afirmaciju hrvatskoga školstva na materinskom jeziku, bila dugotrajna i mukotrpna. Iako su Talijani i njihovi talijanaši činili velike napore da, suprotno zakonskim odredbama, uskrate domaćem hrvatskom pučanstvu školovanje na materinskom jeziku kao najvećoj vrijednosti svakoga naroda, oni ipak nisu ostvarili svoje ciljeve. Cresko-lošinjsko pučanstvo, u stalnoj borbi za svoja narodna prava, predvođeno svojim svećenstvom i narodnim zastupnicima u poli-

¹⁰ *Novi list*, broj 85, 25. rujna 1907.

tičkim tijelima pokrajine i monarhije, ipak se tome uspješno odupiralo i postupno je ostvarivalo svoje želje i potrebe za narodnom školom na materinskom jeziku. Ta borba posebno je dolazila do izražaja početkom stoljeća, uz punu pomoć i potporu Družbe sv. Ćirila i Metoda, a preko nje i cijelog hrvatskog naroda. Da bi se dobio cjelovitiji i pregledniji uvid u ono što se postiglo na području školstva do Prvoga svjetskog rata, navode se dva prikaza s osnovnim podacima: tabelarni prikaz s brojevanim podacima svih škola (talijanskih i hrvatskih), a zatim poseban pregled samo hrvatskih škola po pojedinim mjestima (Tablica 1).

Iz navedenoga tabelarnog prikaza proizlazi da je na cresko-lošinjskom području 1910. godine živjelo 20.450 ljudi. Od toga prema uporabnom jeziku, a to je tada značilo i nacionalnu pripadnost, njih se 9884 opredijelilo za talijanski i 10.094 za hrvatski materinski jezik. Ostali, njih 472, bili su pretežno Nijemci.

Iz podataka o broju stanovništva po nacionalnosti proizlazi da je 1900. godine na cresko-lošinjskom otočju živjelo 48 posto Talijana, ali to nije odgovaralo stvarnom stanju. Jer, kod ovakvih popisa stanovništva po jeziku i narodnosti činila su se brojna odstupanja, ne bi li se na osnovi govornog jezika, a time i nacionalnog opredjeljenja, umanjio broj hrvatskog pučanstva i povećao broj Talijana. U prilog talijanskom jeziku u javnom životu i školstvu tada su išle mnoge okolnosti. Stoga je posve razumljivo da se taj jezik prirodno širio, ali se isto tako nasilno i na prijevazu nametao hrvatskom stanovništvu. Zbog toga je dolazilo do jezičnog raslojavanja na otočnom području, slično kao u Istri, Rijeci i drugdje. Zbog opće odnarođivačke politike narodnih protivnika – posebno nasilnih postupaka (zastrašivanja), ali i potkupljivanja i davanja obećanja, pogotovo u pogledu jezičnog opredjeljivanja, jer se time određivala i nacionalnost i provodila tuđinska školska politika – nije ni čudo što se znatan broj ljudi 1910. u Susku, Unijama ili Ćunskom, mjestima koja su oduvijek bila čisto hrvatska, opredijelio za talijanski jezik. O mjestima Cres i Lošinj da se i ne govori.

Iz prikaza se također vidi da je na cijelom području postojalo 13 talijanskih škola: dvije šestorazredne, dvije četverorazredne, tri trirazredne, tri dvorazredne i tri jednorazredne škole s ukupno 35 razreda. Prema spolu, bile su tri muške, tri ženske i sedam mješovitih škola. Sve je njih pohađalo ukupno 1495 učenika, s kojima je radilo 37 učitelja i učiteljica. Dakle, na svakog učitelja ili učiteljicu dolazilo je 40 učenika, što je tada odgovaralo europskome pedagoškom standardu. Od 13 škola, devet ih je bilo pokrajinskih ili državnih, dvije *Legine*, jedna utrakvistička, također jedna pokrajinska i jedna zasebna, koju je uzdržavalo talijansko udruženje *Ancelle della Carita*.

U isto je vrijeme na otočju postojalo 18 hrvatskih mješovitih škola: tri troirazredne, jedna dvorazredna i 14 jednorazrednih. Njih je pohađalo ukupno 1214 učenika i učenica, s kojima je radio 21 učitelj i učiteljica. Dakle, na svakog učitelja dolazilo je 58 djece. Prema pripadnosti, 10 je škola bilo pokrajinskih, od toga

Tablica 1. HRVATSKE I TALIJANSKE ŠKOLE DO I. SVJETSKOG RATA

OPĆINA I BROJ PUČANSTVA	Pučanstvo prema govornom jeziku		MJESTO	PODACI O ŠKOLAMA						Škola prema pripadnosti				
	TALIJANSKI	HRVATSKI		Talijanske			Hrvatske							
				Muške	Ženske	Mješovite	Broj razreda	Broj učitelja	Broj učenika		Mješovite	Broj razreda	Broj učitelja	Broj učenika
CRES 7416 2296 = 28% 5714 = 72%	6	Cres	1	-	-	4	4	122	-	-	-	-	Pokrajinska	
		Cres	-	1	-	4	4	137	-	-	-	-	Pokrajinska	
		Belej	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	56	Pokrajinska
		Beli	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	108	Pokrajinska
		Orlec	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	52	Pokrajinska
		Stivan	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	52	Pokrajinska
		Martinšćica	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	95	Pokrajinska
		Dragozići	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	46	Pomoćna
		Valun	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	33	Pomoćna
		Lubenice	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	43	Pomoćna
Cres	-	-	-	-	-	-	-	1	3	4	150	Družbina		
Ustrine	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	24	Družbina		
MALILOŠINJ 8016 5023 = 62% 2659 = 33%	334	M. Lošinj	1	-	-	6	6	258	-	-	-	-	Pokrajinska	
		M. Lošinj	-	1	-	6	6	281	-	-	-	-	Pokrajinska	
		Unije	-	-	1	2	2	104	-	-	-	-	Pokrajinska	
		Čunski	-	-	-	-	-	-	1	1	1	35	Pokrajinska	
		Unije	-	-	-	-	-	-	1	1	1	39	Pokrajinska	
		Susak	-	-	1	2	1	90	1	2	1	90	Pokrajinska	
		Čunski	-	-	1	1	1	59	-	-	-	-	Legina	
		M. Lošinj	-	-	1	-	3	27	-	-	-	-	Ancele	
M. Lošinj	-	-	-	-	-	-	1	3	3	113	Družbina			
VELILOŠINJ 2179 873 = 40% 1175 = 54%	131	V. Lošinj	1	-	-	3	3	75	-	-	-	-	Pokrajinska	
		V. Lošinj	-	1	-	2	2	70	-	-	-	-	Pokrajinska	
		Ilovik	-	-	-	-	-	-	1	1	1	61	Pokrajinska	
		V. Lošinj	-	-	-	-	-	-	1	3	3	113	Družbina	
OSOR - NEREZINE 2239 1692 = 75% 546 = 25%	1	Nerezine	-	-	1	3	3	168	1	1	1	63	Pokrajinska	
		Osor	-	-	1	1	1	60	-	-	-	-	Pokrajinska	
		Punta Križa	-	-	-	-	-	-	1	1	-	37	Pomoćna	
		Sv. Jakov	-	-	1	1	1	44	-	-	-	-	Legina	
		M. Lošinj	Talijansko-njemačka škola										Zasebna	
UKUPNO			3	3	7	35	37	1495	18	25	21	1214		

Tablica 1. *U prvom tabelarnom prikazu, koji se odnosi na 1913./14. školsku godinu, navodi se najprije broj pučanstva prema popisu iz 1910. godine za sve četiri općine, broj ljudi prema hrvatskom i talijanskom jeziku, zatim opći brojčani podaci koji se odnose posebno na talijanske i posebno na hrvatske škole. Obuhvaćaju: mjesto gdje se nalazi škola, naznaku škole po spolu (muška – ženska – mješovita), broj razreda za svaku školu, broj učitelja i učenika, a zatim vrstu škole prema ustanovi kojoj je pripadala i koja ju je uzdržavala (izvor: Čop, 1995.).*

jedna utrakvistička, četiri Družbine i četiri pomoćne, u kojima su nastavu izvodili mjesni župnici ili kapelani.

Usporede li se navedeni podaci, proizlazi da su se talijanske škole nalazile daleko ispred hrvatskih u pogledu ustrojstva, broja razreda i učitelja, školskih zgrada, materijalne i didaktičke opremljenosti. Na otprilike 270 stanovnika talijanskog uporabnog jezika dolazio je jedan razred i jedan učitelj.

Na drugoj strani, stalno su zapostavljane male hrvatske škole, pretežito jednorazrednice i pomoćne škole, koje su u pogledu svojeg ustrojstva i drugih značajki, posebno brige vlasti o njima, stalno zaostajale za talijanskim školama. Na to slikovito upućuju podaci u tabelarnom prikazu, osobito podatak da je na jednoga hrvatskog učitelja dolazilo 58 djece, a to znači 31 posto više negoli na talijanske učitelje. Taj je nerazmjer bio najveći u općini Cres. Ondje su na jednoga talijanskog učitelja dolazila 32 učenika, a na hrvatskog 72, dakle dvostruko. Ako se k tomu zna da su hrvatski učitelji radili s tolikim brojem djece pretežito u jednorazrednicama i s nekoliko odjeljenja, dok su talijanski učitelji radili u čistim odjeljenjima s mnogo manjim brojem djece, tada se najbolje može sagledati razlika u pogledu kvalitete rada i odgojno-obrazovnih ostvarenja u jednim i drugim školama.

HRVATSKE ŠKOLE

U sljedećem prikazu navodi se popis samo hrvatskih škola s osnovnim podacima: mjesto škole, škola prema broju razreda, a zatim ime i prezime učitelja ili učiteljice koji su u njima radili 1911. godine. U ovaj popis uvrštena je i škola u Orlecu iako je počela s radom dvije godine poslije, tj. 1913. godine.¹¹

I. Javne pokrajinske škole

a) Općina Cres:

1. BELEJ: mješovita jednorazrednica – ravnajući učitelj Ante Trinajstić
2. BELI: mješovita jednorazrednica – ravnajući učitelj Ante Barbalić
3. MARTINŠĆICA: mješovita jednorazrednica – ravnajući učitelj Alberto Linnardić
4. STIVAN: mješovita jednorazrednica – ravnajući učitelj Ivan Žic

¹¹ *Narodna prosvjeta*, mjesečnik za školstvo, prosvjetu i književnost, broj 11 i 12, 1911. godine.

5. ORLEC: mješovita jednorazrednica – ravnajući učitelj Petar Bogović

b) Općina Veli Lošinj:

1. ILOVIK: mješovita jednorazrednica – ravnajući učitelj Ivan Radoslović

c) Općina Mali Lošinj:

1. ČUNSKI: mješovita jednorazrednica – ravnajući učitelj Ivan Barbalić

2. SUSAK: mješovita jednorazrednica – ravnajući učitelj Gašpar Pravdica

3. UNIJE: mješovita jednorazrednica – Makso Prosen

d) Općina Osor:

1. NEREZINE: mješovita jednorazrednica – ravnajući učitelj Mate Lukež

II. Škole Družbe sv. Ćirila i Metoda

1. CRES: mješovita četverorazrednica – nadučitelj¹² Ante Blečić, učitelj(ice): Benedikt Badurina, Andrina Račić, Darinka Segner

2. MALI LOŠINJ: mješovita trirazrednica – nadučitelj Josip A. Kraljić, učitelj Fran Skopinić, učiteljica Dinka Rade

3. VELI LOŠINJ: mješovita dvirazrednica – nadučitelj Ivan Jelavić, učitelj Ivan Škorić

4. NEREZINE: mješovita jednorazrednica – ravnajuća učiteljica Jakova Sučić

5. USTRINE: mješovita jednorazrednica – ravnajuća učiteljica Matilda Vrbančić

III. Pomoćne škole

1. DRAGOZETIĆI: ravnajući učitelj svećenik Andre Bon

2. VALUN: ravnajući učitelj svećenik Mate Brusić

3. LUBENICE: ravnajući učitelj svećenik Blaž Soldatić

4. PUNTA KRIŽA: ravnajući učitelj svećenik Aleksa Uravić

Iz ovoga prikaza hrvatskoga školstva očito je da je na cresko-lošinjskom području 1911. godine, računajući i školu u Orlecu otvorenu 1913. godine, postojalo 19 hrvatskih škola: 10 javnih ili pokrajinskih, pet pod pokroviteljstvom Družbe sv. Ćirila i Metoda i četiri pomoćne župne učionice. Ne računajući pomoćne škole, 12 škola bile su jednorazrednice, jedna dvirazrednica, jedna trirazrednica i jedna četverorazredna škola. Sve su one bile mješovite školske ustanove, u kojima se istodobno i zajednički poučavalo dječake i djevojčice. Isto tako, i četiri pomoćne škole bile su jednorazredne i mješovite. U njima se poučavalo prema posebnom redu obuke. U svim hrvatskim školama nastavu je održavalo 25 učitelja i učiteljica: 12 ravnajućih učitelja, tri nadučitelja, šest učiteljica i četiri svećenika. Podaci o njihovom radu pokazuju da su svi vrlo uspješno i odgovorno izvršavali svoju pedagošku i društveno-nacionalnu misiju u vrijeme kada se na tim prostorima otvoreno provodila protunarodna školska politika, kako bi se uz pomoć narodu tuđega i nerazumljivog jezika što uspješnije provodilo odnaro-

¹² Nadučitelj – stariji učitelj uz kojeg je radio učitelj početnik (podučitelj). Vršio je nadzor nad radom drugih učitelja.

đivanje njegove djece. U tadašnjim društveno-političkim prilikama, te posebno otežanim okolnostima s obzirom na ustrojstvo škola (jednorazrednice), velik broj djece, nepovoljne prostorne i materijalne prilike i slično, oni su ipak postizali zavidne rezultate. Iako je nekima, pogotovo mlađima, nedostajala potpunija općeobrazovna i pedagoško-didaktička osnova, pogotovo u pogledu tadašnjih modernijih europskih pedagoških postignuća, oni su ipak taj nedostatak značajno nadoknađivali svojim povećanim društveno-nacionalnim djelovanjem, ljubavlju prema djeci, odgovornošću prema radu i zadacima te posebno njegovanjem materinskog jezika. Uz svoju opću školsku djelatnost, svi su se posebno isticali i u radu s narodom kao njegovi prosvjetitelji i buditelji već pomalo zatomljene narodne svijesti. Čvrsto vezani uz narod i njegove potrebe, činili su goleme napore da bi u tim teškim trenucima očuvali njegove općeljudske i nacionalne vrijednosti, posebno jezik, kulturu, narodnu predaju, samostojnost. Pri tome su imali punu pomoć i potpunu domoljubnost hrvatskog svećenstva, tim više što je ono mnogo slobodnije djelovalo jer nije bilo sputano postojećim političkim okvirima, niti je moralo svoju djelatnost prilagođivati samovolji političkih i školskih vlasti, kao što su to morali činiti učitelji. Zbog toga su narodni protivnici nerijetko tužakali pojedine svećenike i učitelje koji su se služili materinskim jezikom da bi djeci olakšali učenje i usvajanje građe, a zatim bi ih političke i školske vlasti pozivale na odgovornost, izvirgavale kritici, prijetnjama i drugim oblicima zlostavljanja. Evo nekoliko primjera koji to potvrđuju.

Godine 1888. optuženi su i izvrnuti kritici lošinjski svećenici Andrijić i Skopinić jer su navodno loše utjecali na školsku mladež. Nazivani su rusofilima te se zahtijevalo da se njima posebno pozabave školske vlasti. Isto tako, narodni su se protivnici okomili na svećenika don Pankracija Oršića, vjeroučitelja u Pomorskoj školi u Lošinj, don Guleta Kirinčića i svećenika Volarića zbog njihove domoljubne djelatnosti, nazivajući ih pogrdno kroatofilima. Svećenika Oršića optuživali su i za surađivanje u, kako su ih nazivali, „panrusofilskim“ listovima.

Narodni protivnici redovito su slali pritužbe vlastima protiv svećenika i člana Kotarskoga školskog vijeća don Francesca Žica zbog njegova narodnog djelovanja, posebno zbog toga što se služio hrvatskim jezikom na skupštinama i javnim mjestima. Svećenik Žic u svojoj je obrani redovito isticao da je hrvatski jezik materinski jezik lošinjskog pučanstva i da on, prema tome, ne može biti strani jezik, kao što su talijanski i njemački. Na sličan način protivnici hrvatske škole optuživali su i učitelje, koji su otvoreno ili prikriveno djelovali u narodnom duhu. Oni su to manje činili javno jer su bili podložni službenoj politici i morali su djelovati prema zakonskim propisima. No, unatoč prisilnoj poslušnosti, oni su ipak značajno djelovali na unapređivanju narodne svijesti u školi i izvan nje. Zbog toga su nerijetko pozivani na odgovornost uz prijetnju uskraćivanjem prava, gubitkom službe i slično. Na to upućuje i slučaj učitelja u Iloviku, Susku, Čunskom, Nerezi-

nama i drugdje. Hrvatski učitelj u Iloviku, usprkos zabrani i progonu, redovito se služio materinskim jezikom u Mješovitoj pučkoj školi (*Scuola popolare mista*). Zbog toga su mu političke i školske vlasti prigovarale i prijetile, dopuštajući da se tim „slavenskim dijalektom“ u školi može koristiti samo u slučajevima (ka)da učenici nisu razumjeli gradivo na talijanskom jeziku. I učitelju Marchiju iz Suska činili su brojne neugodnosti zbog njegove narodne djelatnosti. Prema dostupnim podacima, njega su neki delegati Kotarskoga narodnog vijeća u Lošinju optužili Pokrajinskom vijeću u Poreču 1893. godine da se u školi služi hrvatskim jezikom na štetu talijanskog i da se bavi političkom djelatnosti usmjerenom protiv talijanskih interesa na Susku. U to vrijeme stalnih previranja učitelj Marchi otvoreno se protivio uvođenju talijanskog jezika u školu i tražio zajedno s narodom hrvatsku školu na hrvatskom jeziku.

Ovo su samo neki primjeri koji ilustriraju talijanašku politiku progona hrvatskih svećenika i učitelja. Sličnih je primjera i u drugim cresko-lošinjskim mjestima bilo mnogo. Potrebno je posebno spomenuti i Pavla Skopinića, rođenoga u Maštom Lošinju 1849. godine, koji je svojom nesebičnom pedagoško-društvenom djelatnosti u narodnom duhu mnogo pridonosio unapređivanju hrvatskoga školstva i afirmaciji materinskog jezika na otocima. Godine 1878. bio je imenovan školskim nadzornikom u Lošinju i na toj je dužnosti ostao sve do svoje smrti 1904. godine. Za sve to vrijeme neumorno je poticao ustrojavanje i širenje narodnoga školstva, unatoč svim teškoćama i neprilikama koje su mu činile talijanaške vlasti.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U težnji i nastojanju da se održi, ali i da se unaprijedi društveni život na nacionalnim osnovama, borba za narodno školstvo i hrvatski materinski jezik činila je sastavni dio tih napora i najviše se isticala. Do nje je došlo već početkom XIX. stoljeća pojavom crkvenih škola i odvijala se sve do propasti Austro-Ugarske Monarhije. To je ujedno bilo i vrijeme buđenja nacionalne svijesti i narodnog preporoda, čiji su nositelji bili najprije svećenici kao jedini obrazovni ljudi, zatim učitelji zajedno s narodom, predvođenim svojim narodnim zastupnicima u saborskim tijelima. U borbi za narodnu školu i materinski jezik, koja je ujedno bila i preduvjet bržega gospodarsko-društvenog i kulturnog razvoja, otočani su nailazili na otpor Talijana i talijanaša, koji su svojom protunarodnom djelatnošću htjeli nasilno sačuvati stečene privilegije u gospodarskom i društvenom životu, posebno primat talijanskoga jezika u javnom životu i školstvu. Budući da su oni prevladavali u političkim i prosvjetnim tijelima, općinskim, kotarskoj i pokrajinskoj upravi, te u Carevinskom vijeću u Beču, uspijevali su provoditi svoju školsku politiku, a zatim na osnovi brojnih zapreka onemogućivati, osporavati ili odgađati otvaranje škola na materinskom jeziku otočana, svjesni činjenice o

njihovoj premoći, a time i posljedica koje su ugrožavale njihove interese. Pa ipak, u tom razdoblju, posebno u drugoj polovici XIX. stoljeća, sve do raspada monarhije, otočani su svojom borbom postupno ostvarivali narodnu školu na materinskom jeziku i time potvrđivali svoju nacionalnu pripadnost.

Na veličinu borbe cresko-lošinjskog pučanstva za svoju školu upućuju brojni, iako nepotpuni i nedovoljno cjeloviti podaci u ovom prikazu. Iz njih se ipak može vidjeti da su hrvatske narodne škole na cijelom otočnom području, iako su po svojem ustrojstvu, prostornoj, materijalnoj i didaktičkoj osnovi, broju učitelja i drugim čimbenicima znatno zaostajale za talijanskima, ipak izvršavale svoju povijesnu gospodarsku, odgojno-obrazovnu i kulturno-nacionalnu misiju u vrijeme kada je talijanska buržoazija uz pomoć austrijskih vlasti i nekih domaćih odnarođenih predstavnika smišljeno, nehumano i protuzakonito provodila ideju masovnog odnarođivanja i kada je svim silama nastojala ugasiti hrvatsku samostalnost na tom području. Istina, u svojem suprotstavljanju tuđinskim posezanjima, cresko-lošinjsko stanovništvo nije ostvarivalo sve ono što je htjelo i željelo, i na što je imalo moralno i zakonsko pravo, ali je ipak i s onim što je postizalo izvršavalo povijesnu ulogu u suzbijanju i onemogućivanju odnarođivanja i potalijančivanja svoje djece, u unapređivanju gospodarsko-društvenog života, a zatim i buđenju svoje već pomalo uspavane narodne svijesti. Kao posebnu vrijednost valja istaknuti da su hrvatske škole na otočju, uz pomoć hrvatskog svećenstva, sačuvale hrvatski materinski jezik, kojim su se sve do dolaska talijanskog okupatora žitelji slobodno služili.

Iako su sva ta nastojanja i postignuti uspjesi nemilosrdno prekinuti pripojenjem Italiji 1920. godine¹³, treba na kraju reći da je narodni duh, povijesno gledano, i tu bio jači od svih pokušaja i pritisaka tuđinske odgojne politike.

¹³ Rapalski ugovor.

LITERATURA I IZVORI

1. Car Emin, V. (1953.), *Moje uspomene na „Družbu sv. Ćirila i Metoda za Istru“*, Pedagoško-književni zbor, Zagreb.
2. Cottone, C. (1983.), *Storia della Scuola in Istria*, Capodistria.
3. Čop, M. (1995.), Borba za narodnu školu na cresko-lošinjskom području do 1918. godine, *Vjesnik Povijesnog arhiva Rijeka*, 37. svezak, Rijeka.
4. Franković, D. /ur./ (1958.), *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, Pedagoško-književni zbor, Zagreb.
5. Grupa autora (1969.), *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, Matica hrvatska, Zagreb.
6. Katarinić, F. (1955.), Škola u Nerezinama, *Riječka revija*, broj 1.
7. Ogrizović, M. (1973.), *Iz povijesti borbe za narodnu školu*, Pedagoško-književni zbor, Zagreb.
8. Ogrizović, M. (1979.), *Prilozi nacionalnoj povijesti pedagogije*, Školske novine, Zagreb.
9. Turčić, A. (1994.), *150 godina školstva u Orlecu*, Osnovna škola Orlec.

Časopisi i arhivski spisi:

Arhivski spis broj 45, Župni ured Orlec.

Hrvatski učitelj (1925.), br. 1-12.

Napredak (1892.), br. 15.

Narodna prosvjeta (1911.), br.11-12.

Naša sloga, broj 23, 1. prosinca 1881.

Naša sloga, broj 23, 6. travnja 1893.

Naša sloga, broj 35, 30. kolovoza 1894.

Naša sloga, broj 38, 20. rujna 1894.

Naša sloga, broj 41, 25. studenog 1899.

Naša sloga, broj 5, 1. veljače 1900.

Naša sloga, broj 31, 10. srpnja 1900.

Novi list, broj 85, 25. rujna 1907.

UDK: 371(497.5 Cres)"1870/1918"

371(497.5 Lošinj)"1870/1918"

Review article

Accepted: 17th January 2010

Confirmed: 20th February 2010

THE STRUGGLE FOR THE CROATIAN SCHOOL SYSTEM IN THE CRES-LOŠINJ AREA FROM 1870 TO 1918

Smiljana ZRILIĆ, PhD

The University of Zadar, The Department of Teacher and Pre-School

Teacher Training

Dejan NEKIĆ, grad. teacher

Elementary School of Mario Martinolić, Mali Lošinj

Summary: *The work gives an illustration of the Croatian school system development in the Cres-Lošinj area from 1870 to 1918. That period was determined by the struggle for public schools, while the opening of schools in the Croatian language was made impossible or at least postponed by political and school authorities. Since it is impossible to mention every example of the struggle for public schools in particular, due to the lack of the corresponding information, the progress of the struggle will be shown with some of the most pronounced examples, including the difficulties encountered and the way how the desires, demands and needs of inhabitants were gradually and painstakingly being granted. Those exact few examples with data and details will vividly illustrate the entire foreign and also national school policy, for it was implemented in the same or similar manner on the entire island area.²*

Key words: *Croatian school system, Cres-Lošinj area, the struggle for the Croatian language*

² Information necessary for this work were gathered mainly from archive documents of the local parish churches, and contemporary magazines, mentioned at the end of this work.

